АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ ЖӘНЕ ТАБИҒАТ МҰРАЛАРЫ ЕСКЕРТКІШТЕРІ

ҚАРҒАЛЫ АУДАНЫ

ПАМЯТНИКИ ПРИРОДНОГО И ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ

КАРГАЛИНСКИЙ РАЙОН

АҚТӨБЕ ОБЛЫСТЫҚ МӘДЕНИЕТ БАСҚАРМАСЫНЫҢ ОБЛЫСТЫҚ
ТАРИХ, ЭТНОГРАФИЯ ЖӘНЕ АРХЕОЛОГИЯ ОРТАЛЫҒЫ
АКТЮБИНСКИЙ ОБЛАСТНОЙ ЦЕНТР ИСТОРИИ, ЭТНОГРАФИИ
И АРХЕОЛОГИИ УПРАВЛЕНИЯ КУЛЬТУРЫ АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ

АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ
ЖӘНЕ ТАБИҒАТ МҰРАЛАРЫ ЕСКЕРТКІШТЕРІ

ҚАРҒАЛЫ АУДАНЫ

III

ПАМЯТНИКИ ПРИРОДНОГО И ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО
НАСЛЕДИЯ АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ

КАРГАЛИНСКИЙ РАЙОН

АҚТӨБЕ, 2007

ББК 79.0
А37

Жалпы редакциясын басқарған / Под общей редакцией
тарих ғылымдарының кандидаты, доцент
А.А. Бисембаев

А37 **Ақтөбе облысының тарихи-мәдени және табиғат мұралары ескерткіштері.** – 13 томдық. – 3 т. Қарғалы ауданы - Ақтөбе 2007 ж. – 136 б.
Памятники природного и историко-культурного наследия Актюбинской области. – в 13 т. – Т 3. Каргалинский район - Актобе 2007 г. – 136 с.

ISBN 9965-819-34-3

Авторлық ұжым / Авторский коллектив:

Нуркатова С.К.
Бисембаев А.А.
Бидагулов Н.Т.
Виноградов С.М.
Гуцалов С.Ю.
Дуйсенгали М.Н.
Дуля В.И.
Ильясова Р.И.
Курманбеков Е.Ж.
Корпешова К.Т.
Мамиров Т.Б.
Мендыбаев Е.Х.
Ткачев В.В.
Успанова Г.Е.
Уразов А.А.

ISBN 9965-819-34-3

© Ақтөбе облыстық мәдениет басқармасының облыстық тарих, этнография және археология орталығы

ЕСКЕРТКІШТЕР ЖИНАҒЫ
СВОД ПАМЯТНИКОВ

13 томды ғылыми басылым / Научное издание в 13 томах

Мәртөк ауданы	I	Мартукский район
Қобда ауданы	II	Кобдинский район
ҚАРҒАЛЫ АУДАНЫ	**III**	**КАРГАЛИНСКИЙ РАЙОН**
Хромтау ауданы	IV	Хромтауский район
Алға ауданы	V	Алгинский район
Ойыл ауданы	VI	Уилский район
Темір ауданы	VII	Темирский район
Мұғалжар ауданы	VIII	Мугалжарский район
Ырғыз ауданы	IX	Иргизский район
Әйтеке би ауданы	X	Айтекебиский район
Байғанин ауданы	XI	Байганинский район
Шалқар ауданы	XII	Шалкарский район
Ақтөбе облысы	XIII	Актюбинская область

Алғы сөз

Қарғалы ауданы Актөбе облысының солтүстік бөлігінде орналасқан және солтүстігінде және шығысында Ресеймен, батысында Мәртөк, оңтүстігінде Хромтау аудандарымен шектеседі. Аудан көлемі әкімшілік шекараларда 4999 ш.м. құрайды. Аудан тұрғындарының жалпы саны – 18108 адам. Ауданның территория бойынша облыстағы үлес салмағы 1,7%-ды, ал тұрғындарының саны бойынша - 2,8%-ды алып отыр. Ауданда тұрып жатқан қазақтардың үлес салмағы – 63,2%-ды, орыстар – 16,5%-ды, басқа ұлттар – 20,3%-ды құрап отыр. Қазіргі таңда аудан құрамына 23 елді мекен кіретін 8 ауылдық округке бөлінеді. Ауданның әкімшілік орталығы Актөбе қаласының облыс орталығынан 120 шақырым жерде және Кемпірсай теміржол станциясынан 3 шақырым жерде орналасқан Бадамша ауылы. Аудан ауа-райы күрт өзгермелі. Қаңтар айындағы орташа температура -29,6 С, шілде айында +20,6 С. Көктем және күз қыска, суық карлы кыс ыстық жазбен тез ауысады. Батыс, солтүстік-батыс және оңтүстік-батыс бағытындағы желдердің басымдығы байқалады. Аудан территориясы далалық зонада орналасқан. Орман-тоғайлы жерлер 2184 гектарды құрайды. Негізінен барлық ормандар дерлік Жайық өзені мен оның тармақтары бойында орналасқан. Ағаштардың ең көп таралған түрлері: қандыағаш, терек, көк терек, қайың, карағаш. Херсон ауылдық округінің Қалымбай мекеніндегі бұлак маңындағы ауданы 5 га болатын каңдығаш тоғайы ерекше қорғауға алынған жер болып саналады. Аудан территориясының солтүстігінде Эбита, Терекլі тармақтарымен Жайық өзені ағып өтеді. Ауданның оңтүстік-батыс шекарасында Қарабұтақ және Қос Естек тармақтарымен Қарғалы өзені ағып жатыр. Оңтүстік-шығысында Мамыт өзені, оңтүстік-батысында Қуағаш және Көкпекті өзендері тармақтарының косылуынан ауданнан тыс жерден басталатын Жақсы-Қарғалы өзені басқа аудан территориясына ағып жатыр. Аудан территориясында Жақсы-Қарғалы өзенінде 1975 жылы Қарғалы суқоймасы құрылды. Ауданда қоңыр көмір, никель-кобальтты руда, флюсті ізбесті тас, баяу балқитын саз балшық, кремний диоксиды, мәрмәр, платина, титан-магинттік рудалар, габбро-нориттер, охра-мумия бояулар қоры бар. Оның негізінде тау-кен өндірісі дамуда.

Қазақстанда қабылданған «Мәдени мұра» тарихи бағдарламасының аясында Республикамыздың материалдық және рухани мәдениетін кең көлемде зерттеулер жүргізілуде. Ақтөбе облысының барлық аудандарындағы тарихи-мәдение объектілерді анықтап есепке алу жұмыстары басталды. Аталған бағытта Қарғалы ауданы жерінде Облыстық тарих, этнография және археология орталығымен табысты жұмыстар жүргізілді. Бұл жинақ ауданымыздың тарихи-мәдени мұрасын сақтауда тиісті жұмыстарды жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

***

Каргалинский район расположен в северной части Актюбинской области и граничит на севере и востоке с Россией, на западе с Мартукским и юге с Хромтауским районами Актюбинской области. Площадь района в административных границах составляет 4999 кв.м. Общая численность населения района – 18108 человек. Удельный вес района в области занимает по территории 1,7%, по численности 2,8%. Удельный вес проживающих по району казахов составляет – 63,2%, русских – 16,5%, других национальностей – 20,3%. В настоящее время в административном отношении район делится на восемь сельских округов, в состав которых входит 23 сельских населенных пунктов. Административным центром района является село Бадамша, расположенное в 120 км от областного центра г.Актобе и 3 км от железнодорожной станции Кимперсай. Климат района резко-континентальный. Средняя температура января –29,6 С, июля +20,6 С. Весна и осень короткие, холодная снежная зима быстро сменяется жарким летом. Преобладающими ветрами являются ветры западного, северо-западного и юго западного направления. Территория района расположена в степной зоне. Земли покрытые лесом составляет 2184 гектаров. В основном все леса приурочены к поймам р. Урал и его притоков. Основная порода деревьев ольха, тополь, осина, береза, карагач. В урочище Калымбай Херсонского сельского округа имеется особо охраняемый участок приручьевой ольшанник площадью 5 га. По территории района на севере протекает река Урал с притоками Эбита, Терекла. По юго-западной границе района течет река Каргалы, с притоками Карабутак и Кос-Истек. На юге-востоке течет р. Мамыт. На юге-западе района течет р.Жаксы-Каргала, начинающаяся за пределами района от слияния рек Куагаш и Кокпекты, текущей на территоррии другого района. На территории района на реке Жаксы-Каргала создано Каргалинское водохранилище. Построено оно в 1975 году. Район распологает запасами бурого угля, никель-кобальтовой руды, флюсового известняка, тугоплавких глин, диоксид кремния, мрамора, железо, платины, титана- магнетитовых руд, габбро-нориты, охра-мумия (краски) и др. На их базе получено развитие горнодобывающей отрасли.

В Казахстане была принята историческая программа «Культурное наследие» в рамках, которого проводится крупномасштабные исследования материальной и духовной культуры нашей Республики. Начата работа по постановке на учет всех имеющихся в районах Актюбинской области историко-культурных объектов. Хорошая работа в данном направлении проведена областным Центром истории, этнографии и археологии в Каргалинском районе. Данный свод памятников позволит нам проводить соответствующую работу по сохранению историко-культурного наследия района.

Аким Каргалинского района: М.Джумагазиев

Сведения об авторах

1. **Бисембаев Арман Ауганович** – кандидат исторических наук, доцент, директор областного центра истории, этнографии и археологии управления культуры Актюбинской области.
2. **Бидагулов Нурбол Торгаевич** – научный сотрудник областного центра истории, этнографии и археологии управления культуры Актюбинской области.
3. **Бекназаров Рахим Агибаевич** – докторант Института истории и этнологии им Ч.Ч. Валиханова.
4. **Байсеупов Канат Асылханович** – начальник отдела внутренней политики Каргалинского района.
5. **Виноградов Сергей Михайлович** – преподаватель Актюбинского педагогического института.
6. **Гуцалов Сергей Юрьевич** – кандидат исторических наук, сотрудник отдела истории и археологии Челябинского научного центра, Уральского отделения РАН, г. Челябинск.
7. **Дүйсенгали Мейрам Нурланулы** – преподаватель Актюбинского государственного университета имени К. Жубанова.
8. **Дуля Владимир Иванович** – научный сотрудник областного центра истории, этнографии и археологии управления культуры Актюбинской области.
9. **Еремина Елена Петровна** – научный сотрудник ГУ «Каргалинского районного историко-краеведческого музея».
10. **Ильясова Рысжан Ильясовна** – заслуженный работник культуры Казахстана.
11. **Курманбеков Еркін Жолмурзинович** – директор Актюбинского областного краеведческого музея.
12. **Мамиров Талгат Базарбаевич** – аспирант Казахского государственного университета им. Аль-Фараби.
13. **Мендыбаев Ерболат Хамзинович** – кандидат географических наук, преподаватель АГУ им. К. Жубанова.
14. **Ткачев Виталий Васильевич** – кандидат исторических наук, декан исторического факультета Орского гуманитарно-технического института.
15. **Успанова Гаухар Есеновна** – методист областного центра истории, этнографии и археологии управления культуры Актюбинской области.
16. **Уразов Аслан Абаевич** – научный сотрудник областного центра истории, этнографии и археологии управления культуры Актюбинской области.

МАЗМҰНЫ

Қарғалы ауданының әкімі М.С. Джумагазиевтің алғы сөзі..............4

І бөлім. Ақтөбе облысының Қарғалы ауданы туралы мәліметтер 6
1.1. Ақтөбе облысының Қарғалы ауданы туралы анықтамалық мәліметтер (Е.Х. Мендыбаев)........7
1.2. Ақтөбе облысы Қарғалы ауданының географиялық аймағы (Еремина Е.П.)........15

ІІ бөлім. Тарихи-мәдени мұрасы........21
2.1. Қарғалы ауданының археологиялық ескерткіштеріне сипаттама........23
2.2. Археологиялық ескерткіштері........35
2.3. Қарғалы ауданының этнографиясы (С.Е.Ажигали, Р.А. Бекназаров)........62

Қосымшалар:
-Табиғат мұралары ескерткіштері
-Археологиялық ескерткіштер мен жәдігерлер
-Архитектуралық ескерткіштер

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие акима Каргалинского района Джумагазиева М.С. 4

Глава I. Сведения о Каргалинском районе Актюбинской области...........65
1.1. Справочные сведения о Каргалинском районе Актюбинской области (Е.Х. Мендыбаев)..66
1.2. Географическое положение Каргалинского района Актюбинской области (Е.П. Еремина)...73
1.3. Первопроходцы - исследователи Каргалинского горно-рудного района (Е.П. Еремина)...78

Глава II. Историко-культурное наследие...85
2.1. Характеристика памятников археологии Каргалинского района........87
2.2. Археологические памятники..100
2.3. Сведения по этнографии Каргалинского района (С.Е..Ажигали, Р.А. Бекназаров)..132

Приложения:
- Памятники природного наследия
- Археологические памятники и находки
- Памятники архитектуры